

"עסקי קינוי וסתירה"

(כתובות ט.)

כללים בשיעור:

- חסורי מיחסרא והכי קתני
- פתיחת המסכת
- תפוחי זהב במשכיות כסף
- כללים ופרטים

בשיעור זה נעסוק בשתי המימרות של ר' אלעזר בסוגיית "פתח פתוח", ננסה להתבונן ביחס בין לשונו המקורית לבין התיקונים' שעושה הגמרא בהבנת דבריו על ידי "הכי קאמר". מתוך הדברים, נבוא להתבונן בעזרת ה' בבחינות שונות ביחסי האימון שבין איש לאשתו.

הצגת הסוגיה

הגמרא במסכת כתובות מביאה מימרא של רבי אלעזר¹:
אמר רבי אלעזר: האומר פתח פתוח מצאתי - נאמן לאוסרה עליו.

אדם שבא לבית דין לאחר הנישואין, ואומר שגילה שאשתו אינה בתולה - בטענת "פתח פתוח מצאתי" – נאמן לאסור את אשתו עליו.
מקשה הגמרא, שדברים אלו עומדים בסתירה לדברים אחרים שאמר:
ומי אמר רבי אלעזר הכי? והאמר רבי אלעזר: אין האשה נאסרת על בעלה - אלא על עסקי קינוי וסתירה וכמעשה שהיה²!

¹ דף ח:ט.
² מפרש רש"י שם – וכמעשה שהיה - "דבת שבע".

מימרא זו אינה מסתדרת עם דברי ר' אלעזר בהם פתחנו – בהם מתברר שיש מקרה נוסף שבהם האשה נאסרה על בעלה, זאת כאשר טען לאחר החתונה – "פתח פתוח מצאתי".

והגמרא מבררת את דבריו:

ותסברא, מעשה שהיה בקינוי וסתירה הוה? ועוד, מי אסרוה? הא לא קשיא, הכי קאמר: אין האשה נאסרת על בעלה אלא על עסקי קינוי וסתירה, ממעשה שהיה, דלא הוה קינוי וסתירה ולא איתסרא. מכל מקום קשיא: קינוי וסתירה אין, פתח פתוח לא! ולטעמך, קינוי וסתירה אין, עדים לא? אלא הכי קאמר: אין האשה נאסרת על בעלה בעד אחד אלא בשני עדים, וקינוי וסתירה - אפילו בעד אחד נמי, ופתח פתוח - כשני עדים דמי; וכי תימא, מעשה שהיה מפני מה לא אסרוה? התם אונס הוה. ואיבעית אימא, כי הא דאמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: כל היוצא למלחמת בית דוד - גט כריתות כותב לאשתו, דכתיב: ואת אחיך תפקד לשלום ואת ערובתם תקח; מאי ואת ערובתם תקח? תני רב יוסף: דברים המעורבין בינו לבינה...

הגמרא פותחת בבירור המימרא השניה של ר' אלעזר, שקשה גם מצד עצמה. מקשה הגמרא:

1. "מעשה שהיה" – והרי שם לא היה קינוי וסתירה!?
2. שם לא אסרו את בת שבע על אוריה, ולכן גם לא על דוד³.

כעת הגמרא 'מתקנת' את דברי ר' אלעזר:

הכי קאמר: אין האשה נאסרת על בעלה אלא על עסקי קינוי וסתירה, ממעשה שהיה, דלא הוה קינוי וסתירה ולא איתסרא

לא כפי שנאמר בהתחלה – "כמעשה שהיה", אלא "ממעשה שהיה" ששם לא היה קינוי וסתירה ולא נאסרה. וכהוכחה על דרך השלילה.

תירוץ זה מאפשר לנו להבין את המימרא השניה של ר' אלעזר מצד עצמה, אך עדיין קשה הסתירה בדברי ר' אלעזר בין שתי המימרות. האם אשה נאסרת רק בקינוי וסתירה, או גם בטענת פתח פתוח?

אלא שגם הבנה זו של המימרא השניה כפשוטה היא קשה. האם ר' אלעזר התכוון שרק בקינוי וסתירה אשה נאסרת? אם ניקח הבנה זו עד הסוף, נצטרך לומר שגם אם באו שני עדים שזינתה לא נאסרת, וזה בודאי שלא יתכן לומר!! "ולטעמך קינוי וסתירה אין עדים לא!!"

³ שהרי באשה שזינתה - אסורה לבעל ואסורה לבעל. עיין רש"י שם.

על כן, נדרשת הגמרא ליתקון' נוסף:

אלא הכי קאמר: אין האשה נאסרת על בעלה בעד אחד אלא בשני עדים, וקינוי וסתירה - אפילו בעד אחד נמי, ופתח פתוח - כשני עדים דמי

מסכמת הגמרא את ההבנה בדברי ר' אלעזר – אין אשה נאסרת על בעלה בעד אחד, אלא בשני עדים.

אם היה קינוי וסתירה – נאסרת גם בעד אחד שנטמאה. וטענת פתח פתוח – היא כשני עדים ואוסרת את האשה⁴.

בסוגיה זו יש דיונים רבים של הראשונים והאחרונים בנושאים כלליים כגדרי ספק, ספק ספיקא ו"שוויא אנפשיה חתיכא דאיסורא".
בשיעור זה לא נעסוק בעניינים אלו, ונרצה להתמקד בהבנת עומק פשט הגמרא בדברי ר' אלעזר.

נעלה שני קשיים מרכזיים בפשט הסוגיה.

ראשית, כיצד הגמרא "מתקנת" את דברי ר' אלעזר? האם יש טעות בלשונו המקורית? ומה בכלל היחס בין הלשון המקורית בה השתמש בדבריו לבין כל האריכות עם עד אחד ושני עדים שהגמרא, כביכול, מכניסה בדבריו בהמשך?

שנית, במסקנת הגמרא – אם הציר בדברי ר' אלעזר זה העדים, בכמה עדים אשה נאסרת על בעלה, לכאוי היה ראוי יותר לומר כך –
אין האשה נאסרת על בעלה **בעד אחד** אלא **בשני עדים**, וקינוי וסתירה - אפילו **בעד אחד** נמי, ופתח פתוח – **ללא עדים** כלל.

מדוע הגמרא אומרת ש"פתח פתוח – כשני עדים דמי"??

ספק טומאה ברשות היחיד וברשות הרבים⁵

על דברי ר' אלעזר שהבעל אוסר את אשתו עליו בטענת "פתח פתוח" מקשה הגמרא: **ואמאי? ספק ספיקא הוא**, ספק תחתיו ספק אין תחתיו, ואם תמצא לומר תחתיו, ספק באונס ספק ברצון! לא צריכא, באשת כהן. ואיבעית אימא: באשת ישראל, וכגון דקביל בה אבוה קידושין פחותה מבת ג' שנים ויום אחד.

⁴ לגבי השאלה מדוע לא נאסרה בת שבע על דוד, אומרת הגמרא שזה או משום שהמעשה מוגדר כאונס, או משום שאוריה נתן לאשתו גט ככל היוצא למלחמת בית דוד, והדברים דורשים ביאור מצד עצמם, ולא נכנס לזה בדברינו כאן.

⁵ את עיקר הדברים שנכתוב בחלק זה - שמענו ממו"ר הרב ויצמן שליט"א, שביאר על פי דברי הרב זוין בספרו "לאור ההלכה", בפרק "הכזרי" ע"ש.

הדין הרגיל הוא, שספק דאורייתא לחומרא, אך ספק ספיקא מותר. מקשה הגמרא – מדוע כאן תאסר האשה על בעלה? והלא זהו ספק ספיקא!! והגמרא נותנת שתי "אוקימתות" למצבים בהם יש רק ספק אחד, עליהם דיבר ר' אלעזר.⁶

כותב על כך השיטה מקובצת בסוגייתנו:
והקשה בשיטה דמאי אמרינן כל מקום שאתה יכול לרבות ספקא
וספק ספקא ברה"י ספקו טמא ותירץ דה"מ כשהוחזקה שם טומאה
אבל אם לא הוחזקה שם טומאה כלל בספק ספקא אין אוסרין.

בעניין ספק טומאה, יש כלל שברשות היחיד אפילו הרבה ספיקות דינם יהיה לטמא, וברשות הרבים אפילו ספק אחד יהיה טהור.⁷
אם כן, לכאורה גם בספק ספיקא היינו צריכים לטמא את האשה, שהרי זה כטומאה ברשות היחיד!⁸

תירץ השיטה מקובצת לחלק בין מקרה שכבר הוחזקה טומאה ברשות היחיד, לבין המקרה שלנו שעדיין לא הוחזקה טומאה, ולכן בספק ספיקא אין אוסרין.

ה"ברכת שמואל"⁹ מביא תירוץ אחר בשם רבו הגר"ח:
וכבר שמעתי מפי מורי ורבי זצוקלה"ה דדוקא ספק דקינאי וסתירה בזה
הוא דטמאה תורה, דזה הספק דוקא יש לה דין טומאה ומטמאין לה
מההלכה, אבל ספק זנות בעלמא הוא איסור ולא טומאה דלא טמאה
תורה הך ספק וע"כ אזלינן בתר חזקה וגם ספק ספיקא מותר בה...

הגר"ח מחלק בין איסור סוטה מתוך קינאי וסתירה שבו טמאה התורה - ובמצב כזה מטמאים ברשות היחיד אפילו בריבוי ספיקות, לבין "ספק זנות בעלמא" שהוא איסור ולא טומאה, ולכן הולכים בו אחר חזקה, ומותר בספק ספיקא, אפילו ברשות היחיד. ויש לעיין בהגדרה זו.

חילוק זה בין טומאה לאיסור באשה, מצאנו עוד בדברי הראשונים.
נעיין בגמרא בבבא קמא עם דברי התוספות עליה.
אומרת הגמרא¹⁰:

אמר עולא א"ר אלעזר: שליא שיצתה מקצתה ביום ראשון ומקצתה
ביום שני - מונין לה מן הראשון. א"ל רבא: מה דעתך? לחומרא,
חומרא דאתי לידי קולא הוא, דקא מטהרת לה מראשון! אלא אמר

⁶ באשת כהן אין משמעות לספק של אונס או רצון, משום שנאסרת עליו גם אם נאנסה, ובקטנה אין את הספק של תחתיו, משום שפחותה מבת שלוש שנבעלה – בתוליה חוזרין.

⁷ מובא בכמה מקומות בגמרא, ומקורו בתוספתא מסכת טהרות פרק ו הלכה י', ונע"ן בה בהמשך בע"ה.

⁸ שטומאתה, אם זנתה, היתה במקום מוסתר, כרה"י.

⁹ ברכת שמואל על כתובות סי' י"ז.

¹⁰ בבא קמא דף י"א.

רבא: לחוש חוששת, מימנא לא ממניא אלא לשני. מאי קמ"ל? דאין מקצת שליא בלא ולד...

ואומרים התוספות שם :

דאין מקצת שליא בלא ולד - וא"ת לר"א דאמר חוששין משום דאין מקצת שליא בלא ולד אבל אם היה מקצת שליא בלא ולד לא היתה חוששת ה"ד אי ברה"ר אפי' בחד ספיקא מטהר' ואי ברה"י אפי' בספק ספיקא נמי טמא דהא תנן (טהרות פ"ו מ"ד) כל ספיקות שאתה יכול להרבות ברה"י אפי' ספק ספיקא טמא ו"ל דשמעתין איירי לענין לאוסרה לבעלה:

תוספות מקשים מעין קושיית השיטה מקובצת שראינו בסוגייתנו. מדברי הגמרא שם משמע שאם היתה מקצת שליא בלא ולד, לא היתה האשה צריכה לחשוש, משום שזהו ספק ספיקא. ולכאורה קשה, שהרי בדיני טומאה עסקינן, ועל פי הכלל יש לבדוק באיזה מקום נולד הספק, אם ברשות היחיד או ברשות הרבים, ולא את כמות הספיקות!! מתרצים התוספות – "יש לומר דשמעתין איירי לענין לאוסרה לבעלה". אנחנו עוסקים בגדרי איסור אשה לבעלה, ולא בגדרי טומאה.

ומקשה המהר"ם שיף קושיה עקרונית על חילוק זה: קצת קשה דספק טומאה מסוטה גמרינן לה שהוא לענין לאוסרה לבעלה

כיצד בכלל ניתן לחלק בגדרי ספיקות בין איסור אשה לבעלה לבין טומאה? והרי המקור לגדר ספק טומאה ברשות היחיד הוא בסוטה – שזה איסור אשה לבעלה!! וכמובא בתוספתא¹¹:

היו חמוריו ופועליו טעונין טהרות ועוברין לפניו אף שהפליגו יתר ממיל הרי אלו טהורין מפני שהוא בחזקת המשתמר. ואם אמר להם צאו ואני אבא אחריכם כיון שנכסו מעיניו הרי אלו טמאים: שנים אומרים נטמא ושנים אומרים לא נטמא ברה"י טמא ברה"ר טהור. שאלו את בן זומא מפני מה ספק רה"י טמא. אמר להם סוטה מה היא לבעלה ודאי או ספק אמרו לו ספק. אמר להן מצינו שהיא אסורה לבעלה מכאן אתה דן לשרץ מה כאן רה"י אף להלן רה"י ומה כאן יש בו דעת לשאול אף להלן דבר שיש בו דעת לשאול (מכאן אמרו דבר שיש בו דעת לשאול ברה"י ספיקו טמא ברה"ר ספיקו טהור) ומפני מה ספק רה"ר טהור אמר להם מפני שהצבור עושין את הפסח בטומאה בזמן שרובן טמאין ואם טומאה ודאית הותרה לצבור ק"ו לספק ר"ש

¹¹ תוספתא מסכת טהרות פרק ו הלכה י.

בן גמליאל אומר מפני מה ספק רשות היחיד טמא וספק רשות הרבים טהור מפני שאפשר לשאול ליחיד וא"א לשאול לרבים¹²:

לאור הדברים, מקשה המהר"ם שיף שראינו: אם המקור לספק טומאה נלמד מסוטה – שנסתרה ברשות היחיד, והרי התורה מביאה עניין סוטה לעניין לאוסרה על בעלה. כיצד, אם כן, ניתן לחלק בין איסור לבין טומאה בין אשה לבעלה?!

נראה שמכח קושיה זו אנו מוכרחים להגדיר 'צווי דיני' בתוך גדר ספיקות בין אשה לבעלה, ולחלקם לשתי בחינות נפרדות.

איסור אשה לבעלה – "טומאה" או "איסור"?

אומר הנודע ביהודה¹³:

...ובדבר השייך לאיסור והיתר אמרנו ספק איסור לחומרא ואין חילוק לענין צד האיסור שבו בין רה"י לרה"י אף שלענין צד הטומאה שבו יש חילוק ה"נ באיסור נדות אף שלענין צד הטומאה שבו יש חילוק בין רה"ר לרה"י אעפ"כ לענין צד האיסור לבעלה שזה לא שייך לטומאה וטהרה אין מקום לחילוקים הללו של טומאה וטהרה.

באיסור נידה, לדוגמה, יש צד של טומאה עם נפקא מינות שונות, ויש צד של איסור לבעלה.

ויש לחלק ביניהם. במה שנוגע לגדרי טומאה, נדון על פי הכלל של ספיקות ברשות היחיד וברשות הרבים. ואילו במה שנוגע לאיסורה לבעלה, שם נדון באופן רגיל בגדרי ספיקות באיסורי תורה, וספק ספיקא.

בהמשך דבריו, הוא מתייחס לקושיה שראינו לעיל בדברי המהר"ם שיף, ואומר: ואף שעיקר החילוקים שבין רה"ר לרה"י ובין דבר שיש בו דעת לשאול לאין בו ילפינו מסוטה והרי סוטה לבעלה דבר איסור הוא **נלע"ד הטעם משום שאיסור סוטה לבעלה לא נאמר בתורה בלשון איסור רק בלשון טומאה** דתלת זימני ונטמאה דרשינן לבעל ולבועל

¹² ונזכיר כאן בקצרה את דברי מ"ר הרב ויצמן בביאור משמעות הלימודים. לרשויות מדאורייתא, רשות היחיד ורשות הרבים, יש אופי מהותי שונה זו מזו. האופי של רשות היחיד הוא בהתייחדות, והאופי של רשות הרבים הוא הציבוריות.

המקור לספק טומאה ברה"י נלמד מקינוי וסתירה בסוטה, משום ששם רואים את רשות היחיד כמקום של התייחדות. אדם הנמצא ברשות היחיד, יש זיקה בינו לבין כל מה שנמצא באותה רשות. ולכן ספק טומאה ברה"י – טמא. שיש לו זיקה אליו.

המקור לספק טומאה ברה"ר הוא קרבן פסח של כלל ישראל. כאשר אנחנו עומדים במדריגה הציבורית, החיבור הוא לא דרך הפרטים, אלא דרך המדריגה הכללית, שבה אין טומאה. הטומאה מקורה בפירוד. טומאה הותרה בציבור. ואם טומאה ודאית כן, ק"ו שספק טומאה. אדם שנמצא ברשות הרבים ויש שם גם טומאה, אין היא נחשבת מחוברת אליו [אלא אם כן ידוע שנגע בה]. והדברים ארוכים, ואכמ"ל.

¹³ שו"ת נודע ביהודה מהדורה תנינא - יורה דעה סימן קכ

ולתרומה כמבואר בסוטה ריש פרק כשם... ואפילו לרבנן דר"י בן כיפר...
 ...בהאי קרא תלה טעם האיסור בטומאה לא יוכל כו' אחרי אשר
הוטמאה דדרוש רבנן דהיינו סוטה שנבעלה וטעם האיסור הוא
הטומאה. אבל בנדה לבעלה איסור הבעילה כתיב בפני עצמו בפ' אחרי
 ודיני הטומאה כתיב בפ' מצורע ואף דגם בפ' אחרי באיסור הבעילה
 כתיב ואל אשה בנדת טומאתה לא תקרב וגו' הרי דג"כ הזכיר הטומאה
מ"מ לא תלה טעם האיסור בטומאה והא דכתיב בנדת טומאתה לפי
 שבאמת היא טמאה, ועוד דבפ' קדושים בהעונש לא הוזכר טומאה
 כלל דכתיב והאיש אשר ישכב את אשה דוה גו' והיא גלתה את מקור
 דמיה גו', באופן שלדיני איסור בעילת נדה לא שייכי כלל הכללים
שבדיני טומאה וטהרה ולכן בכל מקום שתמצא האשה כתם בין ברה"ר
 ובין ברה"י אסורה לבעלה...

מדייק הנודע ביהודה, שבאיסור סוטה לבעלה – התורה אמרה לשון טומאה, ומתוכה
 נלמד האיסור¹⁴, לעומת איסור נדה לבעלה, ששם כתבה התורה לשון איסור במקום
 אחד¹⁵, ודיני הטומאה כתובים בפני עצמם במקום אחר¹⁶.
 על כן, כל מה שקשור לגדרי נדה ככתמים וכד', יהיה תלוי בשאלה של ספק אחד או
 ספק ספיקא, ולא בשאלת הרשויות – רשות היחיד או רשות הרבים.

דיוקו הנפלא מקיים את החילוק שראינו לעיל בין איסור לטומאה, אלא שעדיין יש
 לעמוד על משמעות הגדרה זו.

הטומאה והקדושה – עומדים זה מול זה

ר' יוסף ענגיל, ב"אתוון דאורייתא"¹⁷, עוסק בשאלה האם נדה לבעלה היא בגדר איסור
 או בגדר טומאה.
 וכך מובא ב"אתוון דאורייתא":

והתוס' בב"ק ד"א ע"א ד"ה דאין כתבו וז"ל וא"ת ולר"א דאמר
 חוששין משום דאין מקצת שליא בלא וולד אבל אם הי' מקצת שליא
 בלא וולד לא הית' חוששת היכי דמי אי ברה"ר אפי' בחד ספיקא
 מטהרי ואי ברה"י אפי' בספק ספיקא נמי טמא דהא תנן כל ספיקות
 שאתה יכול להרבות ברה"י אפי' בס"ס טמא וי"ל דשמעתין איירי לענין

¹⁴ ונביא כאן את לשון התורה: בספר במדבר פרק ה, פסוקים יא-יד: "וַיְדַבֵּר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: דַּבֵּר אֶל בְּנֵי
 יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אִישׁ אִישׁ כִּי תִשְׁטָה אִשְׁתּוֹ וּמַעַלָה בּוֹ מַעַל: וְשָׁכַב אִישׁ אֶת־אִשְׁתּוֹ שִׁכְבַת זָרַע וְנִעְלַם מֵעֵינֵי אִשְׁתּוֹ
 וְנִסְתָּרָה וְהִיא נֹטְמָאָה וְעַד אֵין בָּהּ וְהוּא לֹא נִתְפָּשָׁה: וְעָבַר עָלָיו רוּחַ קִנְאָה וְקָנְאָה אֶת אִשְׁתּוֹ וְהוּא נֹטְמָאָה אוֹ עָבַר
 עָלָיו רוּחַ קִנְאָה וְקָנְאָה אֶת אִשְׁתּוֹ וְהִיא לֹא נֹטְמָאָה:"

¹⁵ בספר ויקרא פרק כ פסוק יח: "וְאִישׁ אֲשֶׁר יִשְׁכַּב אֶת אִשְׁתּוֹ דְּוָה וְגַלְתָּה אֶת עֲרוֹתָהּ אֶת מְקַרְתָּהּ וְהוּא גֹלְתָה
 אֶת מְקוֹר דְּמִיָּה וְנִכְרְתוּ שְׁנֵיהֶם מִקִּרְבַּ עַמּוֹם:"

¹⁶ בספר ויקרא פרק טו פסוק יט: "וְאִשָּׁה כִּי תִהְיֶה זָבָה דָּם יִהְיֶה זָבָה בְּבִשְׂרָהּ שִׁבְעַת יָמִים תִּהְיֶה בְּנִדְתָּהּ וְכָל הַנֶּגַע
 בָּהּ יִטְמָא עַד הָעֶרְבִי:"

¹⁷ כלל כא ע"ש.

לאוסרה על בעלה עכ"ל ומבואר בזה דאיסור יולדת לבעלה איננו משום טומאה רק איסור גרידא הוא כשאר איסורי תורה וע"כ לא שייך ב' הא דס"ט ברה"י ספיקו טמא ופשוט דה"ה דנדה וזבה לבעליהן אינו טומאה רק איסור דנדה וזבה ויולדת כלהו בני חדא ביקתא אינון ע' רמב"ם ה' איסורי ביאה כ"ה ה"ב ועיין בס' שב שמעתתא שמעתתא א' פי"ב שדקדק ג"כ כלל זה מדברי התוס' הנ"ל ותמה על שר"ת זכרון יוסף סי' ע' שמפלפל לומר דנדה לבעלה אסורה אפי' היכא דאיכא ס"ס מטעמא דס"ט ברה"י קיי"ל דאפי' אתה יכול להרבות כמה ספיקות טמא עש"ה:

בתוך דבריו מביא את דברי ריה"ל מספר הכוזרי, ודן בהם:

...וראיתי בספר הכוזרי מאמר ג' סי' מ"ט כ' וז"ל אמר החבר הטומאה והקדושה ב' עניינים זה כנגד זה לא ימצא האחד אלא בהמצא השני ומקום שאין קדושה אין טומאה כי ענין הטומאה איננו כי אם דבר שאסר על בעליו לנגוע בדבר מדברי הקדושה ממה שהוא מקודש לאלקים כמו הכהנים ומאכלם ומלבושם והתרומות והקרבתות וביהמ"ק וזולת זה הרבה וכן ענין הקדושה דבר שאסר על בעליו לנגוע בדברים רבים ידועים ומפורסמים ורוב מהם שהם תלויים במעמד השכינה וכבר אסרנו אותה ומה שמצינו היום איסור שכיבת הנדה והיולדת אינו מפני הטומאה אבל היא מצוה גרידא מאת הבורא עכ"ל והנה וודאי אין כוונתו דאיסור שכיבת נדה ויולדת בזמן הבית הי' מפאת טומאה שהרי בענין איסור השכיבה אין שום חילוק בין זמן הבית לשלא בזמן הבית ורק כוונתו דמה שאיסור השכיבה נוהג גם עתה אע"פ שענייני טומאה וטהרה רובם אין נוהגים עתה זהו מפאת שאיסור השכיבה איננו משום טומאה כלל מעולם רק ציווי גרידא של איסור הוא מאתו ית' ככל שאר האיסורים וז"ל וא"כ מבואר דס"ל ז"ל דנדה לבעלה איננה טומאה רק איסור¹⁸:

הטומאה והקדושה הם שני עניינים זה כנגד זה. הופעת טומאה מגיעה אל מול כח של קדושה שנמנע מאיתנו, או שנפגם ח"ו.

"במקום שאין קדושה אין טומאה" - לטומאה אין כח וחיות מצד עצמה, את כל חיותה היא יונקת ממקור הקדושה. אלא שכאשר הקדושה מופיעה בשלימות, אין יכולת לטומאה לינוק ממנה. כאשר יש פגם בהופעת הקדושה, ונוצר חלל, אז באה הטומאה להכנס לאותו החלל ולינוק מעט חיות מרושם הקדושה שנשאר באותו מקום.

¹⁸ והמשך דבריו שם: "ועיין עוד בס' אדרת אלי' להגר"א ז"ל פרשת שופטים על הכתוב כי יפלא ממך דבר למשפט בין דם לדם בין דין לדין בין נגע לנגע שכל ז"ל שהתורה נחלקת לששה חלקים טהור וטמא אסור ומותר חייב וזכאי בין דם לדם הוא אסור ומותר כדי לטהר אשה לבעלה בין דין לדין הוא חייב וזכאי בין נגע לנגע הוא טמא וטהור עכ"ל ומבואר דדם נדה וזיבה האוסר אשה לבעלה היא בסוג איסור לא בסוג טומאה והיינו בהכרח משום דהאיסור לבעל איננו מפאת טומאה רק איסור גרידא הוא וכנ"ל ומה שכל' כדי לטהר אשה לבעלה כוונתו בהכרח להתיר אלא דנקט לישנא דגמ' ברכות ד' א' ואני ידי מלוכלכות בדם ובשפיר ובשליא כדי לטהר אשה לבעלה זז"פ"

על כן באיסור נדה, יולדת, זבה וכד' – אלו איסורים שאינם מתחילים בין האשה לבעלה, אלא כאיסורים כלליים. ישנו איסור כללי של קרבה לנידה ולזבה וכד', שחל גם כן על בעלה, אך הוא לא מתחיל מהקשר ביניהם.

לעומת זאת, טומאת אשה סוטה היא אינה איסור כללי. זהו איסור שמתחיל ממצב של ערעור האמון בין הבעל לאשתו, שקינא לה, ואסר עליה להתייחד עם פלוני.

בקינאי, מגדיר הבעל ותולה את האמון בקשר שלהם ובקדושתו, בכך שהאשה תשמר מלהתייחד עם אדם מסויים. כאשר האשה עוברת על ציווי הבעל ונסתרת עם אותו אדם, היא פוגמת באמון ובקדושת הקשר ביניהם. על כן, התורה כאן משתמשת בלשון **טומאה**, שעומדת אל מול **קדושת הקשר המיוחד בין הבעל לאשתו**¹⁹. האיסור כאן אינו איסור כללי אלא נולד מתוך הטומאה שבאה וממלאת את החלל שנוצר מחילול קדושת הקשר שביניהם.

"לפי חיבתן טומאתן"

יסוד זה שראינו מדברי רבי יהודה הלוי, מופיע בצורות שונות בדברי חז"ל ורבותינו, ונביא לכך מעט דוגמאות: אומרת הגמרא בנדה²⁰:

דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם איש איש כי יהיה זב בני ישראל מטמאין בזיבה ואין העובדי כוכבים מטמאין בזיבה

עוד בדברי הגמרא ביבמות²¹:

וכן היה ר"ש בן יוחאי אומר קברי עובדי כוכבים אינן מטמאין באהל שנאמר ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם אתם קרויין אדם ואין העובדי כוכבים קרויין אדם

ונראה שיסוד הדברים נמצא בדברי המשנה במסכת ידים²²:

אומרים צדוקים, קובלין אנו עליכם פרושים, שאתם אומרים, כתבי הקדש מטמאין את הידים, וספרי המירם אינם מטמאין את הידים. אמר רבן יוחנן בן זכאי, וכי אין לנו על הפרושים אלא זו בלבד, הרי הם אומרים, עצמות חמור טהורים, ועצמות יוחנן כהן גדול טמאים. אמרו לו, לפי חבתן היא טמאתן, שלא יעשה אדם עצמות אביו ואמו תרודות. אמר להם, אף כתבי הקדש לפי חבתן היא טמאתן, וספרי המירם שאינן חביבין אינן מטמאין את הידים:

¹⁹ הנקרא "קידושין" בלשון חז"ל.

²⁰ נדה דף לד.

²¹ יבמות דף ס:.

²² ידים פרק ד משנה ו.

וביאור נפלא בדברי אור החיים הקדוש בפרשת חוקת²³:

...והנה ההבדל שבו הורמו עם בני ישראל משאר הגוים הוא באמצעות קבלת התורה שזולת זה הנה ככל הגוים בית ישראל, ומעתה טעמנו צוף דבש אמרי אל, במה שאמר זאת חקת התורה, פירוש חקה זו של הטומאה ותנאי טהרתה תסובב מהתורה, **כי על ידי שקבלו התורה, נעשו עם בני ישראל דבר שהרוחנים השפלים תאביים להדבק בהם, להיותם חטיבה של קדושה עליונה בחייהם גם במותם בחייהם, שבנוגע במת, או יאהילו עליו וכדומה, תדבק בהם הטומאה שבמת ולא תחפוץ להפרד, אם לא בכח גדול אשר חקק ה' במצוה האמורה בענין של פרה אדומה, ובמותם, גם כן תתרבה הטומאה כאומרם ז"ל (ב"מ קיד:): בפסוק אדם כי ימות וגו' (להלן פסוק יד) ישראל מטמאים באהל ואין אומות העולם מטמאין באהל:**

וכבר המשלתי במקום אחר ענין זה, לשני כלים שהיו אצל בעל הבית, אחת מלאה דבש, ואחת מלאה זבל, ופינה אותם והוציאם לחוץ מהחדר, אותה שהיתה מלאה דבש מתקבצים לה כל הזבובים והרמשים, ואותה שהיתה מלאה זבל הגם שיכנסו לה קצת מהרמשים לא ישוה לשל דבש כמו כן אדם מישראל שמת להיותו מלא קדושה המתוקה והעריבה, בצאת הנפש ונתרוקן הגוף יתקבצו הקליפות לאין קץ, שהם כוחות הטומאה, התאביים תמיד להדבק בקדושה ליהנות מהערב, ולזה יטמא באהל, ואפילו אלף בתים מקורים, ואחת פתוחה לחברתה הטומאה תמלא כל החדר המקורה, מה שאין כן אשר לא מזרע ישראל להיותו מושלל מהקדושה אין כל כך התקבצות הטומאה אלא חלק הממית הנדבק בגוף, ואשר יסובב הכל היא התורה:

נסכם, אם כן, את היסוד העולה מן הדברים.

באיסורים של אשה על בעלה יש לנו חלוקה יסודית בין גדרי "איסור" לגדרי "טומאה". רוב האיסורים מוגדרים כ"איסור" גרידא, משום שאין הם מתחילים בין איש לאשתו, אלא כאיסורים כלליים שחלים מכח מצבים שונים באשה, שממילא נאסרת גם כן על בעלה. באיסורים כאלה אנו דנים על פי מספר הספיקות כמו בכל איסורי התורה.

שונה פרשת סוטה שנאמרה כבר בתורה בלשון טומאה, משום שכולה מתחילה מחשש מעילה באמון בין האיש לאשתו. היא אינה איסור כללי, אלא קינוי פרטי של בעל זה לאשתו. כאן הפגיעה היא בקדושת הקשר שביניהם, ולא כאיסור אובייקטיבי.

²³ פירוש אור החיים הקדוש על ספר במדבר פרק יט פסוק ב. להעמקה נוספת בדברים, כדאי לעיין בדברי הרב זצ"ל במוסר אביך פרק ד פסקה ד.

הבנת פשט דברי ר' אלעזר

נצטט שוב את דברי הגמרא לגבי הבירור במימרא השניה של ר' אלעזר: ומי אמר רבי אלעזר הכי? והאמר רבי אלעזר: אין האשה נאסרת על בעלה - אלא על עסקי קינוי וסתירה וכמעשה שהיה! ותסברא, מעשה שהיה בקינוי וסתירה הוה? ועוד, מי אסרוה? הא לא קשיא, **הכי קאמר**: אין האשה נאסרת על בעלה אלא על עסקי קינוי וסתירה, ממעשה שהיה, דלא הוה קינוי וסתירה ולא איתסרא. מכל מקום קשיא: קינוי וסתירה אין, פתח פתוח לא! ולטעמך, קינוי וסתירה אין, עדים לא? **אלא הכי קאמר**: אין האשה נאסרת על בעלה בעד אחד אלא בשני עדים, וקינוי וסתירה - אפילו בעד אחד נמי, ופתח פתוח - כשני עדים דמי.

והקשינו לעיל שתי קושיות:

1. כיצד הגמרא "מתקנת" כביכול את דברי ר' אלעזר? ומה היחס בין הלשון המקורית של המימרא לבין המסקנה על פי ביאור הגמרא?
2. מדוע הגמרא לא אמרה שבפתח פתוח נאסרת ללא עדים כלל? מדוע "פתח פתוח כשני עדים דמי"?

עד אחד ושני עדים

ונבוא בעזרת ה' לביאור הדברים לענין, ונפתח בקושיה השניה. לשם כך, ננסה להתבונן במהות ההבדל בין עד אחד לבין 2 עדים.

הבדל זה בא לידי ביטוי בעניינים שונים בתורה, כגון: עד אחד מחייב שבועה ואילו שני עדים מחייבים ממון, בדיני נפשות אין אפשרות לצרף שני עדים כאשר כל אחד מעיד בנפרד, ואילו בדיני ממונות ניתן לצרף שתי עדויות באופן זה.

ר' שמעון שקאפ מתייחס להבדלים אלו, ונותן הגדרה עקרונית בכח של עד אחד בין עדות ממונות לעדות נפשות ועונשין. וכך הוא כותב²⁴:

לפי"ז נראה לי דלענין עדי צירוף על פי מעשים מחולקים דקיי"ל בדיני ממונות כרבי יהושע בן קרחא, דבזה יהיו חמור עדות באיסורים מבדיני ממונות, משום דענין צירוף עדות באחד מעיד על מעשה בפני עצמה ואחד מעיד על מעשה בפני עצמה **איך עדותם מצטרף לדבר שלם, הוא ענין נפלא**, דממה נפשך אם שניהם נאמנים היה ראוי לגבות שני מנים בהלואה אחר הלואה, ואם אחד אינו נאמן אין כאן עדות כלל, ובנתיבות המשפט סימן קמ"ה סק"ב כתב בזה דבר זר ורחוק. **ולענ"ד נראה דאף דלענין בירור האמת אין כאן רק עד אחד על כל מעשה בפני עצמה**, אבל כיון שאמרה תורה על פי שנים עדים יקום

²⁴ שיערי יושר שער ו פרק ז. ועיין עוד בשער ז פרק א.

דבר, שהוא חצי דבר על פיו של זה וחצי דבר על פיו של זה, כמו שכתב רש"י בכתובות דף כ"א ע"א ד"ה ונפקא מינה, יעו"ש. וכיון דלקיומו של חצי דבר סגי לן הגדת עד אחד ואצל ב"ד נתקיים שני חצאים ונצטרף לדבר שלם, ונתקיים בהם על פי שנים עדים יקום דבר, חצי דבר על פיו של אחד וחצי דבר על פי עד השני, אף דלענין בירור המעשים אין כאן בירור רק עד אחד על כל מעשה ומעשה, ואין כאן שום הצטרפות של בירור שני עדים. ולפי"ז יש לומר דלענין איסור והיתר דלא נאמר שם ענין זה של קיום דבר אצל ב"ד, והיכא דבעינן שני עדים כמו היכא דאיתחזק היתירא או איסורא, הוא לענין בירור האמת דוקא, ובעדות מיוחדת על מעשים נפרדים דליכא בירור מעדות שנים לא יהני עדי צירוף...

ובשער ז פרק א כתב:

העדים בשעה שמגידים לפני ב"ד פועלים שני דברים, בירור האמת לפני ב"ד ולחדש בזה כח חדש אצל ב"ד²⁵

שתי בחינות בפעולת העדים בבית דין:

- א. בירור האמת.
- ב. יצירת כח אצל בית דין להחיל דינים.

לגבי בירור האמת, יש צורך בשני עדים שבאים ככת אחת, ולא מהני בזה צירוף. לעומת זאת, לגבי חידוש כח אצל בית דין לחתוך דין ולכפות עליו, בזה כל עד מקיים חצי דבר, ועל ידי שני עדים יש קיום דבר שלם. בבירור האמת אין משמעות לעד אחד. אך ב"קיום הדבר" – יש כח לעד אחד לקיים חצי דבר, והנפקא מינות הן צירוף עדויות של שני עדים נפרדים, וכך חיוב שבועה ע"י עד אחד²⁶ המסייע לתובע ועוד.

הגדרה זו של קיום חצי דבר, לומד ר' שמעון מדברי רש"י בכתובות שכתב²⁷:
...ואנן ע"פ שנים עדים בעינן חצי דבר על פיו של זה וחצי דבר על פיו של זה...

כיצד קיום "חצי דבר" מחייב שבועה ו"דבר שלם" מחייב ממון? האם שבועה היא "חצי ממון"?
בלשונו נאמר, שהכח של עד אחד הוא קיום טענת התובע כטענה. ללא עדים, אין משמעות לטענה, והמוציא מחברו עליו הראיה. "דכאיב ליה כאיבא אזיל לבי אסיא"²⁸. כאשר יש עד אחד, הטענה כבר קבלה קיום ועל הנתבע להגיב אליה בכדי להתיר את הזיקה שנוצרה ע"י טענה חזקה. לכן יש צורך בשבועה.

²⁵ וע"ש עוד בדבריו.

²⁶ "ו"ל דגם ענין חיוב שבועה שעד אחד מחייב או לישבע או לשלם הוא ע"י דין המחצה שפעל עד אחד וחייבה תורה כעין פשר שישבע או ישלם", (שם שם).

²⁷ דף כא. ד"ה "ונפקא מינה"

²⁸ בבא קמא מו:.

אמנם, עדיין אין כח לבית דין להוציא ממנו ממון משום שאין קיום מלא לטענה, אלא רק "חצי דבר". כאשר יש שני עדים, יש קיום דבר שלם לטענת התובע, ובית דין מוציא ממון על פיה.

עולה אם כן, שדברים ששייכים רק **בשני עדים**, הם דברים שבהם אנו נדרשים **לבירור האמת**. דברים ששייכים גם **בעד אחד**, הם דברים שבהם אנו עוסקים לא בבירור האמת האובייקטיבית, אלא **בדיני טוען ונטען**. טענה מול כפירה וכד'.²⁹

לאור זאת, נחזור להבנת דברי ר' אלעזר. גם באיסור אשה על בעלה יש לנו שתי בחינות. ישנם דברים האוסרים את האשה על בעלה כעניין אובייקטיבי, ללא קשר לטענות ביניהם, וישנם דברים האוסרים אותה עליו כעניין סובייקטיבי, כדבר שביניהם.

כאשר אשה זנתה ויש על כך שני עדים, אנחנו אוסרים אותה ללא קשר לטענות של הבעל. יתכן שהוא אפילו אינו יודע על כך והעדים באים מעצמם, ובית דין יאסור אותה עליו. בעניינים אלו אין משמעות לעד אחד. אם יבוא עד אחד שזינתה, לא נאסור אותה.

באשה סוטה, בקינוי וסתירה, כפי שראינו לעיל – כל האיסור נובע מקינוי הבעל. הבעל והאשה כאן הם כעין טוען ונטען בממונות. על כן, יש בזה שייכות לעד אחד לאסור אותה. העד מחזק את טענת הבעל בנוגע למעילת אשתו בנאמנות כלפיו, ועל כן היא נאסרת.

פתח פתוח – כשני עדים דמי

כאן מגיע הבירור בסוגייתנו - כיצד להתייחס לטענת "פתח פתוח"? האם היא טענה סובייקטיבית של הבעל כלפי אשתו? או שהיא כבירור האמת באופן כללי כשני עדים?

וניתן להביט על הדברים בשני אופנים. האם סימן הבתולים נועד בשביל הבעל - שידע שאשתו הגיע לחתונה באופן טהור ולא זינתה תחתיו בין האירוסין לחתונה?²⁹ או שמא יש בהם צד כללי יותר, שאמנם הבעל הוא זה שיפגוש אותה בפועל, אך באופן מהותי הוא נמצא באחריות כללית של בית הדין כמייצגים את כלל ישראל, ואנחנו רוצים לדאוג לכך שהטענה הזו תגיע לבית דין ולא תשאר רק אצל הבעל?

על כך אומרת הגמרא – "פתח פתוח כשני עדים דמי". אין כוונתה רק לומר שבטענת פתח פתוח נאסרת גם ללא עדים. הגמרא רוצה לומר שטענת פתח פתוח שייכת למסלול של שני עדים, בירור האמת. ולא כטענות של הבעל כלפי אשתו בלבד.

²⁹ שבתקופת חז"ל היו רחוקים זה מזה עד י"ב חודש.

נראה שהדברים נותנים מבט כללי על כל עניין המשנה הפותחת את מסכת כתובות, ש"בתולה נשאת ליום הרביעי" - כדי שישכים לבית דין ולא תתקרב דעתו. לומר לנו - שזוהי תקנה כללית בעם ישראל - מתוך דאגה לקדושת וטהרת הבית הישראלי, כעניין שלא עומד רק באמון הסובייקטיבי בין בני הזוג, אלא כאחריות כלל ישראלית לדאוג שכל בית שקם בישראל יהיה בנוי על אדני הטהרה והאמון.

פתיחת
המסכת

היסוד עליו מושתתת המשנה הוא נאמנות הבעל בטענת פתח פתוח לאסור את אשתו עליו - לא כעניין פרטי שביניהם, אלא כעניין כלל ישראלי. על כן אנחנו מתקנים תקנה לדאוג שעניין זה יגיע לבית הדין, ויעבור לאחריות של כלל ישראל. וזו משמעות לשון הגמרא - "פתח פתוח, כשני עדים דמי".

תפ"ז
במ"ב

"הכי קאמר"

מכאן ננסה להבין את ה"תיקון" שעושה הגמרא לדברי ר' אלעזר. בכלל של "חסורי מחסרא והכי קאמר" הבאנו את דברי הרמ"ע מפאנו³⁰, ונצטט קטע קצר מדבריו:

...והכי דיק אמרם חסורי מחסרא כי חסרון ההבנה גורם שנראת חסרה ואין הדבר כן אלא מאי חסורי מחסרא וה"ק ר"ת חמו"ק פי' מלשון חמוקי ירכיך בסוד תנאים שרמיזותיהם מחייבות הנסחא הראשונה ובכלל דבריה דברי הנסחא הב' שהכל אמת ודי בזה כאן.

כאשר מופיע בגמרא "חסורי מחסרא", או "הכי קאמר", אין משמעות הדברים שיש טעות בלשון המימרא, אלא שבהבנה הפשוטה שלנו היינו יכולים לטעות בהבנת הדברים.

לאחר ביאור הגמרא, עלינו לנסות להתבונן בלשון המקורית ולראות איך הדברים עצמם רמוזים בה, וכיצד היא המדוייקת ביותר לאותה האמירה שנאמרה.

"אין האשה נאסרת על בעלה - אלא על עסקי קינוי וסתירה..."

נראה לענ"ד, שיש לדייק בלשון ר' אלעזר במילים "אין האשה נאסרת על בעלה". פשוט שר' אלעזר מכיר באיסור אשה מכח שני עדים, כפי שמיד הקשתה הגמרא.

ר' אלעזר דיבר על איסור מיוחד בו האשה נאסרת על בעלה דוקא. בזנות על פי שני עדים - האשה נאסרת גם על בעלה, אבל לא רק עליו, נפקא מינה נוספת היא שאסורה לכהן האסור בזונה. זהו איסור אובייקטיבי שחל גם כלפי הבעל, ככל בעל שאשתו זינתה תחתיו.

חסו"מ

³⁰ מאמר מאה קשיטה סימן ז. ובביאור הכלל הראינו שהרמ"ע מפאנו מרחיב את הדברים למקומות נוספים בהם הגמרא "מתקנת", כביכול, את מימרות התנאים והאמוראים. ועיין בשער הכללים בביאור הכלל.

כאשר בעל מקנא לאשתו ונסתרה, בזה יש איסור מיוחד שחל רק כלפי בעלה³¹, ולא כאיסור כללי.

ומה שבא לומר ר' אלעזר בשתי המימרות – בשני עדים ברור שהיא אסורה. כאיסור כללי.

בפתח פתוח – נאמן לאוסרה עליו, גם כן כאיסור כללי שבית דין מחיל. תקנת "בתולה נשאת ליום הרביעי" שמובאת בפתיחת המסכת, נועדה לדאוג להביא את טענת "פתח פתוח" של הבעל אל בית הדין, ולהוציאה מהמקום הפרטי שביניהם למקום הכללי שבאחריות כלל ישראל³².

המקום היחידי בו האשה נאסרת על בעלה דוקא מצד הטענות והאמון שביניהם באופן סובייקטיבי, זה בעסקי קינוי וסתירה. על כן יחול גם על פי עד אחד, וכפי שביארנו³³.

³¹ ומתוך כך אסורה גם על הבעל שפגם איתה בנקודה זו.
³² וכפי שהאריך לבאר מו"ר הרב ויצמן שליט"א בשיעור על פתיחת מסכת כתובות.
³³ לא התייחסנו כאן כלל לכלל הבירור של "מעשה שהיה", ויש מקום רב להתבונן בדברים ובהמשך הסוגיה עפ"י יסוד זה בע"ה. ה' יזכנו...